

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Școala publică nr. 1 Brăila (1851-1906)

GABRIELA VIDIS

Începuturile învățămîntului în limba română la Brăila se leagă — cum e și firesc — de eliberarea fostei raiale de sub ocupația otomană și reintegrarea ei în viața administrativă a Țării Românești.

Se știe că, în urma păcii de la Adrianopol (1829), învățămîntul național a primit o organizare temeinică, impusă de noile condiții social-economice și legiferată prin Regulamentul Organic.

În februarie 1833, profesorul Ioan Penescu numit de către Eforia Școalelor la 1 decembrie 1832¹, a deschis cursurile Școlii publice (naționale sau centrale) în fosta reședință a pașei. În iunie 1838 Școala publică din Brăila devenea Școală normală avînd dubla menire de a pregăti atît școlarii din oraș, cît și candidații pentru posturile de „învățători sătești”. Prin strădania profesorului Penescu și contribuția substanțială a orașenilor a fost construit un local anume pentru instrucțiune publică, inaugurat la 7 decembrie 1841².

După plecarea lui Ioan Penescu, dascăl cănuia orașul Brăila îi datorează primul lăcaș de învățatură românească, prima tipografie și primul ziar românesc. Școala a fost condusă, pe rînd de alți cîțiva institutori: Vasile Milinovici, Dimitrie Piso. N. Nenovici și I. C. Massim. Ultimii doi au participat activ la revoluția din 1848, fapt pentru care au fost excluși din învățămînt. De altfel, în timpul revoluției Școala publică a fost închisă, ca peste tot în Țara Românească.

În 1850, clădirea școlii a fost transformată în spital, mobilierul, cărțile și materialele didactice fiind depuse la biserica Sf. Nicolae, aflată în imediata vecinătate a școlii.

După o întrerupere de 2 ani, în toamna anului 1850 școala și-a redeschis portile, eveniment la care a contribuit însuși domnitorul țării, Barbu Știrbei, cu prilejul vizitei făcute la Brăila. Au fost numiți provizoriu doi învățători: Gh. Iconomu și I. Piso. Abia la 11 martie 1851³ sosește în oraș N. Calebunianu pentru a-și lua în primire postul de institutor superior al Școlii publice.

Anul 1851 marchează, pe de o parte, un reviriment în istoria învățămîntului brăilean, prin redeschiderea școlii pe principiile solide ale reformei școlare promulgate de Barbu Știrbei, iar pe de altă parte, cele mai vechi dosare ale fondului arhivistic prezentat datează din acest an. Școala națională funcționa cu trei clase (primare), 2 institutori și 95 școlari, dintre care 50 în clasa întâi, 30 în clasa a II-a și 15 în clasa a III-a⁴. Instituția era subvenționată de stat, magistratul orașului contribuind doar cu o sumă infimă pentru cărți, hîrtie, cretă și pentru ajutorarea copiilor săraci.

Conform regulamentului Eforiei Școalelor, învățătorul clasei a IV-a într-o școală primară devenea — automat — și inspector (institutor superior). El avea obligația să vegheze asupra modului de aplicare a programei de către ceilalți învățători din oraș și județ. „Profesorul — scria în regulament — este cel dintîi dintre egalii săi, de aceea nu se va adresa către confracții săi decît cu cuvinte raționabile și modeste”⁵. Orice abatere constatată de institutorul superior trebuia raportată Comitetului de inspecție al instrucției județului și, abia în ultimă instanță, forului central — Eforia Școalelor.

---

¹ Radu Perianu, *Istoria școalelor din orașul și județul Brăila, 1832—1864*, București, 1941, p. 10—11.

² *Ibidem*, p. 23.

³ Arh. St. Brăila, fond Școala publică nr. 1 Brăila, dosar 1/1851, f. 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, dosar 2/1852, f. 22.

Comitetele de inspecție erau, așa cum precizează articolul 129 al regulamentul școlar: „mandatari ai Eforiei, însărcinați a priveghea executarea poruncilor Eforiei și a-i raporta interesele instrucțiunii publice”⁶. Membrii comitetelor de inspecție, aleși de Eforie pe baza propunerilor făcute de autoritățile locale, aveau sarcina să controleze periodic școlile publice și particulare și să raporteze Eforiei constatările.

Comitetul de inspecție al Școlii centrale brăilene, înființat chiar din 1833, a avut ca președinte permanent de-a lungul a 4 decenii pe doctorul C. C. Hepites, personalitate marcantă a orașului, având multiple preocupări pe tărîmul științei și culturii, autor al primei farmacopei românești.

Numai un an de la deschidere, localul școlii devenise neîncăpător: clasele I—III, cu 295 elevi, funcționau în două săli mari, întunecoase și umede.

În timpul războiului Crimeii cursurile au fost întrerupte, școala fiind transformată în spital pentru trupele rusești. În decembrie 1854 spitalul este evacuat, astfel că, la sosirea oștilor turcești și austriece, școala funcționa din nou în propriul ei local⁷.

Pînă în 1857, cînd Eforia numește ca institutor superior pe George Patriciu, transferat de la Călărași, la catedră se perindă, iarăși, un număr mare de dascăli, fapt ce dăuna instruirii elevilor. Tot în anul 1857, din porunca caimacamului Alexandru Dimitrie Ghica⁸ se redeschideau școlile sătești, iar în oraș se înființa o a doua școală, de băieți (școală sucursală, întreținută de comună), cu institutori împrumutați de la școala centrală.

În noiembrie 1862 Școala publică nr. 1 era frecventată de 276 elevi, iar în 1863 de 332⁹. Înființarea, în octombrie 1863, a Școlii reale tot în clădirea primei școli a orașului, a determinat necesitatea măririi localului prin adăugarea unui etaj¹⁰.

Legea instrucțiunii publice, din 25 noiembrie 1864¹¹, cea dintîi legiuire școlară a statului național român creat prin Unirea Principatelor sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, concepută de intelectuali români cu vederi progresiste, răspundea pe deplin momentului istoric, așezînd pe principii democratice învățămîntul românesc devenit obligatoriu. Desfășurîndu-și activitatea conform prevederilor noii legi, școala brăileană cunoaște o continuă dezvoltare. Institutatorul clasei a IV-a avea în continuare prerogative de inspector (institutator superior) asupra celor cinci școli din oraș (două școli primare de băieți, două de fete și o școală secundară-reală) și a celor din județ.

În 1866, Ministerul Instrucțiunii Publice numește un institutor divizionar la clasa I, iar în anul următor dispune completarea cidului primar cu cea de a patra clasă, pentru care recomandă un suplinitor.

Abia în anul 1868 localul școlii, care găzduia și clasele școlii reale, este reînnoit, lărgit și dotat cu mobilier nou¹². După un deceniu, în anul școlar 1877/1878, Școala primară nr. 1 de băieți raporta către minister următoarea situație: local propriu cu cinci săli de clasă, o bibliotecă cu 306 volume, trei institutori și 154 școlari¹³.

Începînd cu anul 1880 învățătorul clasei a IV-a semnează ca director, obligațiile lui reducîndu-se la organizarea procesului de învățămînt în propria sa școală. După războiul pentru Independență, rețeaua școlară se îmbogățise simțitor, ajunghînd în 1882, la un număr de 14 școli¹⁴. Dintr-o statistică a anului 1889 aflăm că Școala primară nr. 1 de băieți funcționa cu un efectiv de 201 elevi înscriși, 4 clase și patru învățători, dintre care unul îndeplinea și funcția de director. Localul era într-o stare avansată de uzură, ca de altfel și mobilierul¹⁵.

Un nou local, adecvat cerințelor mereu crescînde ale școlii a fost realizat abia în primii ani ai secolului nostru, noua construcție fiind ridicată la cîțiva

⁶ Ibidem, dosar 4/1853, f. 2.

⁷ Radu Perianu, *op. cit.*, p. 33.

⁸ N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1971, p. 26.

⁹ Arh. St. Brăila, fond Școala publică nr. 1, dosar 33/1862, f. 151.

¹⁰ Ibidem, f. 97—145.

¹¹ *Monitorul Oficial* nr. 272 din 5 dec. 1864, p. 1291—1294.

¹² Arh. St. Brăila, fond Școala publică nr. 1, dosar 51/1868, f. 27—53.

¹³ Ibidem, dosar 64/1878, f. 223.

¹⁴ Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 1/1882, f. 416—422.

¹⁵ Arh. St. Brăila, fond Școala publică nr. 1, dosar 71/1889, f. 33 și 136 N.A.

Ne oprim cu prezentarea istoricului instituției la anul 1889 întrucît este ultimul an pentru care deținem corespondența școlii.

zeci de metri de vechea școală. O placă de marmură aplicată pe fațada acestei clădiri, care azi găzduiește Școala generală nr. 15, amintește cu respect de prima școală brăileană și de primul ei dascăl — Ion Penescu.

Arhiva Școlii publice din Brăila (Școala nr. 1 de băieți, de mai târziu) a fost predată la Filiala Arhivelor Statului Brăila în anul 1972, de către conducerea Școlii generale nr. 15. Ea cuprinde 73 u.a. din perioada 1851—1906¹⁶. Lipsesc documentele din primii ani de funcționare ai școlii, 1833—1850, precum și cele din anii 1853—1856 și 1889—1904, lipsuri care pot fi suplinite de informații furnizate de fondurile Primăria orașului Brăila, Prefectura județului Brăila și altele. Chiar și pentru perioada menționată mai sus, peste o jumătate de secol, nu s-au păstrat decât puține dosare și un singur registru matricol pe anul școlar 1851—1852. Starea de conservare a documentelor este foarte bună. Fondul conține corespondență între conducerea școlii și Eforia Școalelor (mai târziu Ministerul Culetelor și Instrucțiunii Publice), dări de seamă statistice, cataloage, certificate de studii, programe școlare și un registru al cercului pedagogic al școlii, din anii 1904—1906.

În ciuda lacunelor semnalate mai sus, acest fond arhivistic reprezintă cel mai vechi, mai important și mai complet fond școlar păstrat de filiala noastră. Școala publică fiind primul centru cultural al orașului din care s-au desprins apoi celelalte școli brăilene.

Documentele, în mare parte corespondență, conțin o multitudine de informații referitoare la evoluția școlii din Brăila de-a lungul unei jumătăți de secol, eforturile depuse de dascălii ei pentru îmbunătățirea condițiilor de studiu, participarea școlii la evenimentele epocii și altele.

Remarcăm astfel raportul¹⁷ institutorului superior N. Calebunianu, redactat în iunie 1852 și adresat Eforiei Școalelor, în care era prezentată starea precară a clădirii școlii. El folosea ca argument suprem chiar cuvintele domnitorului Barbu Știrbei, adresate marelui efor Petrace Poenaru, cu prilejul vizitării școlii : „odăile nu sînt pentru școală, ci pentru locuința unei familii”. Încă de atunci, domnitorul dăduse dispoziții să se zidească un nou local pentru școală. Raportul era urmat la câteva luni de o jalbă către domn, în care același institutor încerca să-i reamintească acestuia promisiunea făcută anterior. Pentru a-și justifica cererea, inimosul dascăl rezumă în câteva cifre activitatea școlii : 4 clase normale și 295 școlari, arătînd că la clasa a IV-a a adăugat cu de la sine putere, pe lângă obiectele din programă „analiza logică și ținerea registrelor”¹⁸.

Problema construirii unei școli și a amenajării localului vechi — preocupare constantă a dascălilor care s-au perindat la conducerea școlii este bogat ilustrată de documentele fondului.

Școala publică a fost mai înainte de toate primul lăcaș de instrucție în limba română din județul Brăila. Încă de la redeschiderea cursurilor, în anul 1851, institutorul cerea Eforiei manualele școlare necesare celor trei clase și anume : „200 abecedare de silabism, 50 gramăticii rumânești, 10 gramătici latine de domnul Stil și 50 istorii sfinte pentru clasa a III-a”¹⁹. Unele manuale fuseseră elaborate chiar de autori brăileni : *Gramatica* de I. C. Massim, *Catehismul dreptului administrativ român* și manualul de *Igienă privată și publică* de I. C. Lerescu, *Geografia* lui E. Butoianu, prelucrările lui C. Moșescu după *Gramatica și Istoria Românilor* ale lui I. H. Rădulescu. Astfel, în 1851 școala publică avea o bibliotecă cu 102 volume, iar în 1877, 306. Studiind inventarul cărților²⁰ întocmit de I. Penescu și îmbogățit apoi de urmașii lui, Nenovici și Massim, remarcăm prezența operelor înaintașilor culturii românești alături de valori ale literaturii universale : *Hronicul* lui Cantemir, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior, *Fabulele* lui Tichindeal, *Poeziile* lui I. Văcărescu, *Iliada*, *Călătoriile lui Gulliver*, *Noaptele* lui Young, *Poezii* de V. Hugo etc. Mai târziu biblioteca s-a îmbogățit cu alte noi titluri : *Istoria fondării Bucureștilor* de A. Pelimon, romanul popular *Filerot și Antuza* tipărit în românește la Brăila, în 1857, colecția în cinci volume a *Curierului de ambe sexe* al lui I. E. Rădulescu²¹ și multe altele.

¹⁶ Din anul 1907 arhiva se află depozitată la Școala nr. 15 Brăila.

¹⁷ Arh. St. Brăila, fond Școala publică nr. 1, dosar 3/1852, f. 109.

¹⁸ Ibidem, f. 10.

¹⁹ Ibidem, dosar 1/1851, f. 11.

²⁰ Ibidem, f. 21—22.

²¹ Ibidem, dosar 33/1862, f. 182.

Ca în toate școlile publice din acel timp, la Brăila se predă după sistemul lancasterian, pentru care se cerea un material didactic special. În 1853 școala

solicita Eforiei „două trupuri table de metoda lancasterian pentru clasele I și II”²². În 1861, în baza unor instrucțiuni primite de la forul central, institutorul superior cerea sprijinul autorităților locale și, în special, arhitectului orașului pentru executarea a 20 semicercuri și 13 telegrafe (sic!) care urmau să fie instalate în capetele băncilor²³.

Eforia se preocupa în mod constant de dotarea școlii cu hărți, planigloburi, cărți didactice pentru bibliotecă și manuale pentru uzul școlărilor. Se păstrează în corespondența școlii o listă-tip a materialului didactic necesar pentru înzestrarea școlilor primare și secundare, trimisă de minister în scopul sondării lipsurilor și dotării uniforme a școlilor din întreaga țară²⁴.

Este interesant de urmărit evoluția programelor de învățământ și aplicarea lor de către cadrele didactice. Institutul clasei a IV-a avea obligația, conform regulamentului școlar „să observe dacă se păzește cu scumpătate programa dată de Eforie, atît în privința studiilor, cît și în raportul cu timpul hotărît”²⁵. Programele se întocmeau pe baza propunerilor făcute de chiar cei ce le aplicau, astfel ca „între lecțiile ce se vor fixa să nu se amestice lucruri împovărătoare, decît numai succesivele învățături elementare, neapărat trebuincioase”²⁶. Pentru a ilustra afirmația de mai sus, spicuim din programa pe anul 1868 clasa a IV-a primară: „citirea pe cărți cu diverse litere, elemente de catehism și istoria noului testament, gramatica română (etimologia, sintaxa și ortografia), elemente de geografie fizică și politică a celor cinci continente, cu noțiuni cosmografice, aritmetica, istoria românilor de la colonizarea Daciei pînă în zilele noastre, caligrafia și desenul liniar”²⁷.

Cercetînd fondul în discuție se pot urmări, de asemenea: introducerea alfabetului latin încă din 1856 atît în cărțile didactice, cît și în scrierea curentă²⁸, aplicarea normelor ortografice ale Academiei, modul de desfășurare al examenelor școlare și solemnitatea premierii elevilor, modificarea orarului și începerea cursurilor cu un ceas mai devreme, în aprilie 1853²⁹.

Din corespondența institutorului superior cu autoritățile locale și comitetul școlar putem reconstitui situația învățămîntului rural. Din 1857 datează primele rapoarte ale „candidaților” referitoare la starea școlilor de la sate și necesarul de mobilier și material didactic³⁰. Nemulțumit de lipsa de entuziasm a subadministratorilor de plasă, cu prilejul redeschiderii școlilor, N. Calebunianu îi acuză de „indiferență la progresul nației și de moliciune la împlinirea datoriilor”³¹. În plasa Vădeni funcționau, în 1861, 21 de școli, iar în plasa Bălți — 29³². În urma unui recensămînt efectuat în luna aprilie a aceluiași an, inspectorul școlar raporta existența în județul Brăila a 1 181 băieți și 863 fete, din care frecventau cursurile doar 325 băieți și numai 16 fete³³.

Fondul prezentat furnizează cercetătorului informații și despre înființarea școlilor de stat și a pensioanelor particulare. În decembrie 1857, prin strădania lui G. Patriciu se deschidea — cu aprobarea guvernului — Școala sucursală de băieți³⁴. Un eveniment deosebit l-a reprezentat pentru oraș deschiderea, la 1 mai 1861 a unui pension de fete (cu fonduri asigurate de așezămintele brîncovenesti), care a devenit apoi prima școală publică de fete. Aici se studiau limba română, religia, morala și lucrul de mînă.³⁵

²² Ibidem, dosar 5/1853, f. 57

²³ Ibidem, dosar 30/1861, f. 7

²⁴ Ibidem, dosar 67/1884, f. 204—205.

²⁵ Ibidem, dosar 2/1852, f. 22.

²⁶ Ibidem, dosar 11/1857, f. 30.

²⁷ Ibidem, dosar 55/1868, f. 154.

²⁸ Ibidem, dosar 6/1856, f. 6

²⁹ Ibidem, dosar 5/1853, f. 36

³⁰ Ibidem, dosar 9/1857, f. 5

³¹ Ibidem, dosar 12/1858, f. 14

³² Ibidem, dosar 29/1861, f. 7—12

³³ Ibidem, dosar 29/1861, f. 48

³⁴ Ibidem, dosar 10/1857, f. 38—41, 42

³⁵ Ibidem, dosar 30/1861, f. 84.

Semnalăm, de asemenea, documentele referitoare la înființarea Școlii reale, în 1863, prin completarea programei clasei a IV-a primară cu câteva obiecte noi: contabilitatea, limba greacă, limba latină etc.³⁶

Paralel cu școlile menționate mai sus, în Brăila funcționau un număr apreciabil de școli particulare, conduse de institutori români, greci, francezi, evrei etc., unde studiau fiii celor înstăriți. Dintr-un raport³⁷ al lui N. Calebunianu reiese că, în 1852, din 14 școli private numai 5 funcționau cu aprobarea Eforiei, restul ignorând programa oficială și mai ales limba pământului. „Pricinile — explica C. C. Hepites — sînt amalgamul de toate națiile și voința fiștecăruia părinte în parte a-și crește copilul în eresurile și limba în care au crescut însuși”³⁸.

În afara informațiilor circumscrise strict învățămîntului public, documentele fondului oferă și date referitoare la viața politică și economică a orașului. Școala publică participa cu entuziasm la pregătirile în vederea primirii festive a domnului Alexandru Ioan Cuza, care, la 23 februarie 1859, urma să treacă prin Brăila în drumul său de la București la Galați. Școala a fost zugrăvită și a primit din partea municipalității un portret al domnitorului, prevăzut cu „geam” și cu „pervaz poleit”³⁹. Alte documente ne vorbesc despre: alegerea profesorului superior ca membru al comisiei agricole a județului, în 1863⁴⁰, adeziunea sinceră a tuturor cadrelor școlii la plebiscitul din 12 mai 1864⁴¹, participarea elevilor la sărbătorile naționale sau ale orașului Brăila (de exemplu: inaugurarea grădinii publice, a bibliotecii, a muzeului ș.a.).

Din corespondența pe anii 1858—1860, reiese că din Brăila se expedia pe Dunăre o cantitate considerabilă de cherestea pentru construcția Academiei Sf. Sava din București⁴². Semnalăm ca pe o curiozitate, că în 1881 locotenentul Eminovici (Matei, fratele lui Mihai Eminescu) din Regimentul 11 dorobanți propunea conducerii școlii să facă instrucția (sic!) elevilor, de două ori pe săptămîină⁴³.

Numeroase circulare primite din Capitală poartă semnătura autografă a unor figuri ilustre ale culturii românești, pe atunci miniștri ai instrucțiunii: I. H. Rădulescu, Dimitrie Bolintineanu, Cristian Tell, Ion și Titu Maiorescu etc.

Printre certificatele de studii păstrate în fond remarcăm numele fiilor unor personalități brăilene (Hepites, Djuvara, Lerescu etc.).

³⁶ Ibidem, dosar 38/1863, f. 327, 378

³⁷ Ibidem, dosar 2/1852, f. 13—32

³⁸ Ibidem, dosar 2/1852, f. 12

³⁹ Ibidem, dosar 17 și 18/1859, f. 18.

⁴⁰ Ibidem, dosar 38/1863, f. 7

⁴¹ Ibidem, dosar 39/1864, f. 62.

⁴² Ibidem, dosar 14/1858, f. 68.

⁴³ Ibidem, dosar 66/1881, f. 2.